

Ruotsin Birgitan tapaus Elävästä pyhästä kuolleeksi pyhäksi

PÄIVI SALMESVUORI

Käsittelin väitöskirjassani Ruotsin Birgittaa elävänä pyhimyksenä eli ihmisenä, jota aikalaiset pitivät sopivana pyhimyskandidaattina.¹ Elävän pyhimyksen asema ei ollut vakaa, vaan yksikin virheliike saattoi tuhota maineen. Sen sijaan pyhimykseksi julistettu kuollut ihminen oli huomattavasti varmemmalla pohjalla maineensa suhteen, koska kuolleena oli vaikeampi tehdä virhearvioita tai ne voitiin laittaa elävien kontolle. Oikean pyhimyksen syntymäpäivänä pidetään tämän kuolinpäivää. Keskityn esityksessäni kysymykseen, miten Birgita tuli pyhimys kuolemansa jälkeen.

Birgittaa voi pitää kontrollinhaluisena ihmisenä, koska muutamaa päivää ennen kuolemaansa hän ilmoitti – luonnollisesti ilmestyksen välityksellä – mitä hänen maallisille jäännöksilleen tulee tehdä hänen kuolemansa jälkeen. Ruumis piti haudata Roomaan Pyhän Laurentiuksen luostarikirkkoon ja jonkun aikaa hautaamisen jälkeen luut tuli toimittaa Ruotsiin Vadstenan luostariin.² Luostari oli Birgitan kuollessa vasta rakenteilla, joten kiirettä ei ollut. Birgitan ajatuksena oli, että ruumiin nopeasti hajoavat osat häviävät ja luut jäävät jäljelle. Ne olisi helppo kuljettaa Euroopan halki Ruotsiin. Lihojen ja luiden erottelun prosessia (eviskeraatiota) oli kuitenkin mahdollista myös nopeuttaa. Jätän Birgitan kuoleman tässä vaiheessa sivuun ja tarkastelen ”eviskeraationa” tunnetun tapahtuman historiaa. Palaan lopussa Birgittaaan.

Italialainen kirjailija ja professori Umberto Eco sivusi eviskeraatiota romaanissaan *Baudolino*. Siinä Saksan keisari Fredrik Barbarossa kuolee ristiretkellä Vähässä-Aasiassa. On vuosi 1190. Keisarin lähimmät miehet pohtivat mitä tehdä ruumiille. Kirjan päähenkilö Baudolino kertoi seuraavasti: ”Jotkut ehdottivat, että ottaisimme helposti irrotettavat sisuskalut ja hautaisimme ne mahdollisimman nopeasti. Toiset halusivat odottaa, kunnes saapuisimme Tarsokseen, apostoli Paavalin kotikaupunkiin. Mutta muuta osaa ruumiista ei voisi säilyttää pitkään ja ennemmin tai myöhemmin meidän olisi pakko keittää se veden ja viinin sekoituksessa, kunnes lihat olisivat kokonaan irronneet luista. Ne voisi tällöin haudata heti ja loput voisi viedä haudattavaksi Jerusalemiin, kun ensin valloitamme sen. Mutta tiesin, että ennen ruumiin keittämistä se oli paloiteltava – ja sitä en halunnut nähdä.”³ Keisarin jäännösten kohtalo jää romaanissa yhtä epävarmaksi kuin se on historiantutkijoidenkin keskuudessa.

Otan toisen esimerkin eviskeraatiosta, tällä kertaa 1300-luvun alun Italiasta. Montefalcon nunnaluostarin abbedissa Chiara kuoli elokuun 17. päivänä vuonna 1308. Hän oli erittäin arvostettu

1 Salmesvuori 2009.

2 *PVita*, 101; *Acta*, 342, 506–507.

3 Eco 2001, 267–268. Käännös oma.

nunniin keskuudessa ja tunnettu hurskaudestaan. Ruumis oli elokuun kuumuudesta huolimatta viiden päivän jälkeen hyväntuoksuinen ja ehjä. Sisar Francesca kertoi, että koska nunnat pitivät Chiaraa pyhänä, he päättivät balsamoida ruumiin, kallisarvoisen reliikin. Lähellä olevan kaupungin apteekkarin todisti Chiaran pyhimysprosessissa, että häneltä haettiin balsamia, mirhaa ja muita säilöntäaineita. Ensimmäinen vaihe balsamoinnissa oli lihojen ja luiden erottelu. Kolme nunnaa vastasivat tästä vaiheesta. Sisar Francesca Folignolainen leikkasi ruumiin selästä auki. Sisaret laittoivat sydämen sivuun laatikkoon ja muut sisuskalut haudattiin samana iltana rukoushuoneeseen. Seuraavana iltana sama Francesca, joka oli leikannut ruumiin, haki kolmen muun sisaren kanssa sydämen. Francesca leikkasi sydämen auki ja kaikki läsnäolijat näkivät sydämessä ristiinnaulitun Kristuksen kuvan. Seuraavien päivien aikana sisaret jatkoivat sydämen leikkelyä ja he löysivät lisää todisteita Chiaran pyhydestä: sydämeen oli piirtynyt orjantappurakruunun, ruoskan ja pilarin, ruo'on ja sienen sekä pienten naulojen kuvat. Sisaret innostuivat sydänlöydöstään ja kaivoivat rukoushuoneeseen haudatut muut sisäelimet ylös. Erityisesti sappirakko oli kiinnostava: sen sisällä oli nimittäin kolme pyöreää esinettä. Sisaret arvelivat, että myös ne liittyisivät Chiaran pyhyteen. Sulkeakseen maalliset selitykset pois sisaret ottivat yhteyttä Montefalcon kunnallislääkäriin Simone Spellolaiseen. Tämä toimi myös luostarin lääkärinä.

Sisaret pyysivät lääkäriä avaamaan rakon, mutta tämä kieltäytyi vedoten arvottomuuteensa. Sisar Francesca tarttui jälleen veitseen. Rakon sisältä löytyi kolme kiveä. Selvät sappikivet saattoivat symboloida pyhää kolminaisuutta keskiajalla – jos niin haluttiin. Chiaran veli vaikutti fransiskaanelvenä Montefalcon konventissa. Sisaret kiiruhtivat esittelemään hänellekin Chiaran ihmeellistä sydäntä. Veli ja sisaret veivät sydämen Pyhän Ristin kirkkoon ja näyttivät sitä myös kaupunkilaisille. Moni parantui sydämen ihmeellisen voiman ansiosta.

Eviskeraatiolle oli useita perusteita. Ensinnäkin lihojen erottelu luista oli tavallista, jos henkilö kuoli kaukana paikasta, jonka oli valinnut hautapaikak-

seen. Fredrik Barbarossan tapaus oli tästä esimerkiksi. Toiseksi tärkeiden ja ylhäisten henkilöiden hautajaiset vaativat pitkään kestäviä järjestelyjä, joten ruumiin säilyttäminen siedettävän hajuisena olisi ollut vaikeaa. Kolmas syy lihojen erotteluun luista oli kuolleen henkilön ilmeinen pyhyys ja maalliset jäännökset, erityisesti pitkään säilyvät luut olivat arvokkaita pyhää välittäviä reliikkejä. Chiaran kohdalla oli kyse tästä.⁴

Suhtautuminen eviskeraatioon vaihteli. Se herätti kiivaita debatteja. Yksi syy tähän oli, että ruumiin käsittelylle ja hautaamiselle ei löytynyt Raamatusta yksiselitteisiä ohjeita. Raamatun päähenkilöt haudattiin milloin mihinkin. Tästä huolimatta kaksi pääperiaatetta kehkeytyi hautaamiseen liittyen. 1100-luvulla kirkkolakia koennut Gratianus totesi, että perhe oli tärkeä ja oli luonnollista, että ihmiset haluaisivat tulla haudatuiksi sukulaistensa kanssa. Toiseksi, jos ihminen esitti toiveen tulla haudatuksi tiettyyn paikkaan, sitä toivetta tuli kunnioittaa.

Näiden periaatteiden noudattaminen ei ollut aina aivan helppoa. Hankaluuksia ilmeni esimerkiksi, jos henkilö oli ollut naimisissa useamman kerran ja edesmenneet puoliso oli haudattu eri sukuhautoihin. Ruumiin jakaminen ratkaisi ongelman. Ensimmäinen puoliso sai hautaansa päin, toinen sydämen ja kolmas muun osan ruumiista. Hautapaikkatoiveisiin saattoi vaikuttaa myös käsitys paikan pyhydestä. Jotkut Ranskan hallitsijat valitsivat hautakirkkonsa sen mukaan, miten pyhänä pitivät kirkkoa ylläpitävää järjestöä. Joku piti parempana fransiskaaneja, toinen taas dominikaaneja. Ajatus oli, että mitä paremmat esirukoilijat kuolleella olisi, sitä paremmin hänen kävisi tuonpuoleisessa elämässä.

Eviskeraatio yleistyi 1200-luvulla käsi kädessä lääkärien tekemien ruumiinavausten kanssa. Ruumiita tutkittiin, jotta saataisiin selville kuolinsyy ja moni sairas toivoi ennen kuolemaansa, että syy hänen sairauteensa selvitetäisiin ruumiinavauksella. Tavoitteena oli muun muassa estää lasten sairastuminen samaan tautiin. Lääkäreiden ja opiskelijoiden into tehdä ruumiinavauksia sai kuitenkin aikaan myös pelkoa. Alettiin pelätä, että ruumis avattaisiin

ennen kuolemaa. Tähän vaikutti erityisesti joidenkin anatomian asiantuntijoiden kiihko pyrkiä näkemään ”vielä sykähtelevä sydän”.⁵

Lihojen ja luiden erottelu yhtä hyvin kuin ruumiinavauksen tekeminen herättivät keskustelua puolesta ja vastaan. Vastustajat korostivat, että kyseessä oli teutonien eli barbaarien tapa ja että ihmiselle oli luonnollista tulla haudatuksi mahdollisimman kokonaisena. Toiveeseen tulla haudatuksi lähellä perhettä, he totesivat että Jumala yhdistää perheen, siihen ei tarvita luiden fyysistä läheisyyttä. Toisien mielestä paloittelun tavoite saattoi puhua eviskeraation puolesta. Jos nimittäin ajatuksena oli lisätä rukouksia kuolleen puolesta, se edistäisi sielun terveyttä.

Vuonna 1299 paavi Bonifatius VIII:n mitta tuli täyteen. Hän kuului eviskeraation vastustajiin. Se oli hänestä iljettävää ja kammottavaa, hänestä ruumiin piti säilyä kuoleman jälkeen kokonaisena. Hän kielsi eviskeraation ehdottomasti. Ainuttakaan ihmistä, joka oli kuollut kristityssä maassa, ei saanut paloitella tai keittää. Ruumis piti haudata kuolinpaikalla ja vasta kun osa ruumiista oli muuttunut tuhkakksi, se saatiin siirtää. Kirkosta erottaminen uhkasi kaikkia, jotka toimivat määräystä vastaan ja ruumiilta kiellettäisiin kirkollinen hautapaikka. Bonifatius ei perustellut määräystään juuri lainkaan, eviskeraatio oli ”barbaarimainen ja julma tapa” ja tutkijat arvelevatkin, että taustalla vaikuttivat paavin vahvat henkilökohtaiset tunteet ja kauhu ruumiin paloitelua ajatellessa.⁶

Mutta kuten silloin tällöin paavien määräysten kanssa, tätäkään ei aina noudatettu. Itse asiassa eviskeraatio oli lähes rutiinitoimenpide, kun kyse oli pyhimyksen ruumiista. Näin oli asia muun muassa Chiaran kohdalla. Muutamat Bonifatiuksen seuraajista esittivät ennen kuolemaansa toiveen eviskeraatiosta, tavoitteena oli eittämättä tulla kunnioitetuksi pyhänä. Ehdotonta kieltoa siis kierrettiin ja lievennettiin käytännössä muotoon: eviskeraation sai toimittaa ainoastaan kirkon luvalla.⁷

Palaan Birgitan kuolemaan. Hänen kuolemaansa on säilynyt useita kuvauksia kanonisaatioasiakirjoissa. Birgitan kuollessa läsnä olivat muun muassa tytär Katarina, rippi-isä, Alvastran prior

Petrus ja pappi Magnus Peterinpoika. Kukin heistä esittää tarkan – ja lähes sanasta sanaan yhtenevän – kuvauksen siitä, mitä Birgitan ruumiille tehtiin pian kuoleman jälkeen. Yksi Birgittaan liittyvistä ensimmäisistä ihmeistä tapahtui tässä yhteydessä. Merkille pantavaa on, että Birgitan rippi-isä Alfonso ilmoitti, ettei ollut läsnä, vaan Avignonissa paavia tapaamassa.

Neljä päivää kuoleman jälkeen Birgitan ruumis laitettiin puiseen laatikkoon, joka peitettiin liinalla ja sinetöitiin Birgitan pojan Birgerin ja muiden arvohenkilöiden sineteillä. Tämän jälkeen se kuljetettiin Pyhän Laurentiuksen luostariin ja laitettiin marmoriseen hautapaikkaan. Viisi ja puoli viikkoa myöhemmin Alfonso oli palannut Avignonista ja rivien välistä kävi ilmi, että hän oli kysynyt paavilta lupaa Birgitan eviskeraatioon. Syynä oli nopeuttaa Birgitan luiden viemistä Ruotsiin. Seurue Birgitan läheisiä lähti Pyhän Laurentiuksen luostariin tarkoituksenaan avata hauta ja erotella Birgitan luut lihoista. He avasivat sinetit ja arkun. Ja ihme oli tapahtunut, Birgitan luut olivat aivan paljaat, vain kallossa oli hiven lihaa jäljellä. Luut näyttivät siltä kuin olisivat olleet haudassa kymmenen vuotta. Vielä suuremmaksi ihmeen teki se, että Birgitan vaatteet olivat aivan puhtaat, kuin uudet.⁸

Pyhimyskandidaatti tarvitsi ihmeitä ja luonnollisesti hänen odotettiin itse vaikuttavan niitä. Birgitan tapauksessa on mielenkiintoista miettiä, mitä tapahtui noina neljänä päivänä hänen kuolemansa jälkeen, ennen kuin hänen ruumiinsa asetettiin sinetöityyn arkkuun. Yksinkertaisin selitys on, että noiden päivien aikana Katarina, Petrus, Magnus ja Birgitan italialaiset ystävät järjestyivät lihojen erottelun luista. Syyt olivat käytännölliset ja ajatus luiden kuljettamisesta Ruotsiin teki toimenpiteen välttämättömäksi. Jos lähteitä kuulustelee poliisi-

4 Park 1991, 6.

5 Park 1991, 19.

6 Brown 1990, 826–827; Brown 1980, 221–223.

7 Brown 1990, 829.

8 *Acta*, 284, 343, 506–507.

sarjoista tutuin menetelmin, muutama seikka kiinnittää erityistä huomiota. Alfonso korosti omassa todistuspuheenvuorossaan, ettei hän ollut paikalla Birgitan kuoleman aikaan. Jos eviskeraatio tapahtui noina päivinä, Alfonso kiiruhti osoittamaan, ettei tiennyt siitä mitään. Toisaalta hän korosti, että lupa eviskeraatioon oli olemassa viisi ja puoli viikkoa myöhemmin. Kun sitten vertaa priori Petruksen, Katarinan ja Magnusin lausuntoja, huomiota kiinnittää, että ne ovat lähes sanasta sanaan samat. Tämä herättää luonnollisesti salaliittoaikoina: todistajat olivat tarkkoja, etteivät puhuneet sivu suunsa, vaan esittivät yhdenmukaisen todistuksen.

Salaliitto on ymmärrettävä, koska pelissä oli Birgitan pyhimykseksi julistaminen. Jos kävisi ilmi, että eviskeraatio oli tapahtunut ilman kirkon lupaa, Bonifatiuksen rangaistus, kirkosta erottaminen ja kielto haudata ruumis kirkkomaahan astuisivat voimaan. Birgitan kanonisaatiolla oli nimittäin myös vastustajia ja asia olisi heille oiva ase. Asia piti hoitaa taitavasti.

Poliisisarjassa Birgitan eviskeraatiota ilman lupaa ei pystyttäisi täydellisesti todistamaan, sen tukena olisi vain ”aihetodisteita”. Samoin päätelivät kirkolliset juristit ja paavi 1300-luvulla: kyseessä oli selvästi Jumalan ihme eikä ilman lupaa tapahtunut keittäminen, kuten jotkut protestantit myöhemmin esittivät. Birgitta julistettiin pyhimykseksi vuonna 1391.

Kyynikko saattaisi kysyä: pyrkivätkö Birgitan seuraajat järjestämään tahallaan ensimmäisen ihmeen kyseenalaisin keinoin? Myöhemmän tutkijan silmin tapahtumien kulku oli – todennäköisesti, vain aihetodisteita on käytössä – seuraava: Birgitta, joka eittämättä oli kontrollinhaluinen, mutta toimi myös aivan yleisten käytäntöjen mukaan toivoessaan saavansa viimeisen lepopaikan kotimaassaan. Birgitan maine elävänä pyhimyksenä oli vahva ja se säilyi hänen läheistensä piirissä kuolemaan asti. Tämän johdosta he pyrkivät saamaan pyhimysprosessin pikimmiten käyntiin. Kuten oli tehty aiemminkin pyhimysten ruumiille, Birgitan ystävät hoitivat lihojen ja luiden erottelun ripeästi. Vasta kun tämä oli tehty, joku, todennäköisesti Alfonso, herätti kysymyksen Bonifatiuksen kiellosta. Seurasi peit-

telytoimi: ruumis – luut ja hieman lihanjäätteitä kallossa – puettiin ja asettiin puulaatikkoon. Arkku sinetöitiin ja Alfonso matkasi hakemaan lupaa eviskeraatioon. Tästä syystä emme myöskään saa tietää, millaisia pyhiä kuvia, kuten Chiaralla, Birgitan sydämessä mahdollisesti oli – sehän oli ihmeen tavoin hävinnyt!

Birgitan ystävät arvelivat että reilu kuukausi oli sopiva aika arkun avaamiseen tai, juuri sen aikaa Alfonsolta vei saada lupa Birgitan keittämiseen. Arvelen, että kyseessä ei ollut tarkkaan suunniteltu ”huijausihme”, vaan joskus sattumien summa tuottaa hyvän lopputuloksen, jopa pyhimyksen ensimmäisen ihmeen.

LÄHTEET

Acta: Acta et processus canonizacionis beate Birgitte. Utg. av Isak Collijn. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 2:1. Uppsala 1924–31.
PVita: Vita b. Brigide prioris Petri et magistri Petri, 73–101. – *Acta.*

KIRJALLISUUS

BROWN, ELIZABETH. A. R.

1980 ”Death and the Human Body in the Later Middle Ages: The Legislation of Boniface VIII on the Division of the Corpse”. *Viator. Medieval and Renaissance Studies* 12, 221–270.

1990 ”Authority, the Family, and the Dead in Late Medieval France”. *French Historical Studies* 16, 803–832.

ECO, UMBERTO

2001 *Baudolino.* Översättning från italienska av Barbro Andersson. Brombergs förlag.

PARK, KATHARINE

1991 ”The Criminal and the Saintly Body: Autopsy and Dissection in Renaissance Italy”. *Renaissance Quarterly* 47, 1–33.

SALMERVUORI, PÄIVI

2009 *Power and Authority: Birgitta of Sweden and Her Revelation.* Diss. Helsinki